

Maailmamajandusest Eestile tulenevad piirangud ja võimalused kriisi ületamiseks ja uueks kasvuks

„Valge paberi Riigikogule taustapaberis nr 1 „Eesti käesoleva majanduslanguse tagamaad: kriis nii väliskeskkonnas kui ka sisemiselt“ toodud Eesti majandusliku olukorra tekkepõhjuste analüüs viitab, et väikeriigid on ekspordist ja maailmamajanduse arengust väga olulisel määral sõltuvad. Kuigi Eesti praegused probleemid tulenevad siiski suuremas osas headel aegadel tehtud halbade otsustest,¹ tuleb **kriisi ületamiseks vajalike sammude planeerimisel tuleb siiski silmas pidada, milliseid piiranguid või võimalusi maailmamajanduse edasised arengud Eestile tuua võivad.** Neist sõltuvalt võib kriisist väljatuleku ülesanne muutuda teatud osades kas kergemaks või raskemaks.

Samas ei tea parimadki rahvusvaheliste majandusväljaannete toimetajad, kommentaatorid-analüütikud ja eksperdid, rääkimata ettevõtete juhtidest ja riigipeadest, täpselt, mis hakkab maailmamajanduses edasi juhtuma ning kuidas käimasolevat üleilmset majanduskriisi täpselt lahendada. Just see ebamäärasuse ja ebakindluse kõrge tase eristab käesolevat kriisi kõigist teistest Suure Depressiooni järgsetest kriisidest ning toimunud sündmused on valmistanud paljudele suuri üllatusi.² Isegi kui ilmsed ohu märgid ja nende sündmusteni viinud arengud on olnud signaalidena nähtaval juba varemgi. Nii hoiatasid Rahvusvahelise Valuutafond jt analüütikud globaalse kinnisvarabuumi eest ning majanduse järjest kasvava globaalse tasakaalustamatuse eest juba 4-5 aastat tagasi.³

Stabiilset majanduskasvu eeldavate statistiliste mudelitega mängimisest on sellistes oludes praktiliste otsuste jaoks vähe kasu. **Ettevõtjad ja riigijuhid on seetõttu maailmas tulevaste arengute ja keskkonna analüüsimisel üha enam kasutusse võtmas alternatiivsete stsenaariumide koostamist.** Näiteks ollakse stsenaariume juba isegi finantsplaneerimises ja eelarvestamises kasutama.⁴

Just stsenaariumid on tulevikku vaatamise tööriistana loodud ja kasutusel selleks, et ebamäärasusi arvesse saaks võtta ning neis seoseid ja korda luua. Stsenaariumide koostamisel kaardistatakse kõik tundmatud või tuntud muutujad, mis vahel võivad olla vaid üksikute signaalide põhised näha. Neist muutujatest luuakse **seostatud tulevikupildid, mille põhjal saab ära tunda nii riske kui ka võimalusi ning end nendeks ette valmistada.** Teisisõnu olla valmis nii heaks kui halvaks.⁵

Paradoksaalne on see, et kriisi ajal on isegi vaatamata suuremale ebamäärasusele edasiste arengute osas, nende aimata proovimine olulisemgi kui muidu. **Kriisi ajal on valedel valikutel tavalisest karmimad tagajärjed.**

¹ Vt nt: OECD Economic Surveys: Estonia 2009, OECD, Pariis, aprill 2009.

² Accenture Outlook, Managing in Extraordinary Times: New Choices for New Challenges, January 2009.

³ Vt. nt. Marek Tiits, Rainer Kattel, Tarmo Kalvet, Made in Estonia, Balti Uuringute Instituut, 2005, lk 67-71.

⁴ Economist, Managing in the Fog, 26.02.2009 - http://www.economist.com/business/displaystory.cfm?story_id=13184837

⁵ Vt lähemalt Stephen Aguilar-Milan, In Praise of Futurists, 09.03.2009, <http://eufo.blogspot.com/2009/03/in-praise-of-futurists.html>

Stsenaariumid ongi just seepärast kasulikud. **Stsenaariumide koostamine ei kujuta endast ühe kindla täitva tuleviku kirjeldamist, vaid erinevate võimaluste ja tulevikuteede avamist ja läbianaalüüsimist.** Nende põhjal saab teha järeldusi, milliseid arenguid tõenäolisemad on – vaadates näiteks, et millised on võimalike alternatiivsete stsenaariumide ühisosad. Sellest saab ette üsnagi konkreetsed raamid keskkonna arengute eelduste näol, millest kriisi ületamiseks vajalike tegevuste kaalumisel lähtuda ehk täiesti valesid valikuid vältida.

1. Neli võimalikku stsenaariumi maailmamajanduse arenguteedest

Järgnevalt on esitatud erinevate välisallikate sünteesi põhjal ülevaade maailmamajanduse võimalikke erinevaid arenguteid kirjeldavatest stsenaariumidest.⁶ Need **stsenaariumid erinevad üksteisest üldistavalt kahes dimensioonis:**

- kui kiiresti toimub maailmamajanduse taastumine;
- kuidas toimub kohandumine.

Need kaks mõõdet annavad meile raamistiku, milles mõelda nii Eesti majandusarengu strateegiale maailmamajanduse kohandumisperioodil kui ka kriisijärgsetele tulevastele majanduslikele ja poliitilistele jõujoontele maailmas.

Joonis 1. Neli maailmamajanduse võimalikku arengustsenaariumi

⁶ Peamised kasutatud välisallikad:

- Copenhagen Institute for Foreign Studies, Opportunities in Crisis, Member's Report #1/2009;
- EVA's Global Scenarios, Playing Fields of the Future, March 2009, Finland;
- Rohit Talwar, The Future of Financial Services – Fixing the Crisis, 11.11.2008;
- David Rhodes and Daniel Stelter, Collateral Damage Part 4: Preparing for a Tough Year Ahead: The Outlook, the Crisis in Perspective, and Lessons from the Early Movers, Boston Consulting Group, December 2008;
- Economist Intelligence Unit; Manning the Barricades: Who's at Risk as Deepening Economic Distress Foments Social Unrest, Special Report, March 2009.

1. stsenaarium: „Tõsine pohmelus“ ehk „Lääne tagasitulek“

Lühikirjeldus	Lühiajalise tasakaalustamatusele järgneb kõikjal maailmas kiire kohandumine; tegu on tüüpilise tsüklilise kriisiga ehk buumipeo järgse pohmelusega.
Pöördepunkti oodatav aeg	Maailmamajandus jõuab pöördepunkti 2010. aastal (aktsiaturud juba 2009. aasta lõpus) ning 2011. aastaks on enamuses maailma riikides taas korralik majanduskasv. Halvemal juhul jääb 2010. a saabuv majanduskasv lähiminevikuga võrreldes veidi madalamaks, aga siiski positiivseks.
Pöördepunkti põhjustaja ja stsenaariumi kulg	Kohandumine algab riigi sekkumistest ehk kasvule veab riikide tegevus, eriti kiire ja otsustusjulge tegutsejana ennegi silma paistnud USA aktiivsed poliitikad (ja dollari madal kurss). Hiina jt riigid jätkavad USA ja lääneriikide tarbimise rahastamist ning see tasandab massilist maailmakaubanduse langust. Turujõud teevad toormehindade, vahetuskursside ning palgaootuste kohandamisel täiendava töö. Finantskriisi mõjud jäävad reaalmajanduses kardetust väiksemaks. Otsustavaks saavad valitsuste poolne veenmisjõud ja meedia panus, et inimesed läheksid kiirelt positiivsele lainele ja hakkaksid kriisis võimalusi nägema ja kasutama.
Arengud finants- ja kinnisvaraturgudel	Kehtestatud on ühtne ja tõhus rahvusvaheline regulatsioon ja järelvalve finants- turgude üle. Rahvusvahelised finantsturud jätkavad avatuse põhimõttel, kapital liigub senisest läbipaistvamalt. Rahvusvahelised finantsinstitutsioonid reformitakse põhjalikult kriisi õppetundidega arvestades. Rahvusvahelise Valuutafondi ja Maailmapanga, aga samuti senise G8 grupeeringu asemel kujuneb peamiseks koostööfoorumiks G20 ehk 20 suurima majandusega riigi kooslus. Erinevad fondid teevad aktiivselt investeringuid infrastruktuuri. Riigid asutavad oma ettevõtete tegevuse rahvusvahelise laienemise toetamiseks agaralt arengupankasid, riskikapitali fonde jm.
Muutused maailmamajanduse jõujoontes	Sisulisi muutusi pole, kui siis on ainult Hiina roll koostööst USAga kasvanud. Globaalset majandust ja rahvusvahelisi institutsioone domineerivad valdavalt lääneriigid, kuigi G20 on keskmes. Kaugema arenguna võib Aafrika majanduslikult tõusma hakata, kuigi seal esineb jätkuvalt palju siseprobleeme.
Mõjud Euroopale	Euro püsib tugevana, kuid USA turult eemaletõrjutud Euroopa ettevõtete uutele turgudele üleminek ei toimu väga kiiresti. Euroopa kasvu taastumine võtab seetõttu kauem aega. Põhjamaade kasv taastub aktiivsete poliitikate ja tugeva majandusluse (sh haridussüsteemi ja innovatsioonivõimekuse) mõjul kiiremini kui muus Euroopas. Lissaboni strateegia edukal elluviimisel võib Euroopa osatähtsus pikemas plaanis kasvada. G-2 koosluse põhise taastumise korral kujuneb seejuures oluliseks kui kiiresti suudetakse Hiinale majanduslikult läheneda. Euroopa tähtsuse kasvu toetab ka euro kui peamise reservvaluuta tähtsuse kasv. Venemaa läheneb majandus- ja muu koostöö raames vastavalt Euroopa rolli kasvule

	Euroopale, äärmisel juhul avaldab isegi soovi EL liikmeks saada.
Hinnang mõjudest Eesti majandusele	<p>Eesti majandus jätkab paljuski kriisieelse struktuuriga ja moel, majandusarengu takistused on samalaadsed kui varem (väliskapitali ja eriti laenuraha põhine areng, sobiva kvalifikatsiooniga tööjõu puudus, struktuursed probleemid, jm). Välisurgude kiire taastumine toob mõningast, aga mitte pika-ajalist leevendust.</p> <p>Nõrgemad ettevõtted lähevad hingusele. See vabastab ressursse, sh tööjõudu uutele ja efektiivsematele ettevõtetele. Krediidikanalite avanemine ja finantsturgude taaskäivitamine toobaktiivse ühinemiste-ülesostmiste laine. Kiiremad uute investeeringute tegijad ja saajad osutuvad suurimateks võitjateks. Samas on oht, et välisomanikud teevad turul puhta töö ehk söövad viimasedki kodumaised investorid välja.</p> <p>Kriisi tulemusel on tootlikkus oluliselt kõrgem ja „õhk puhtam“. Eksportivad ettevõtjad tegutsevad edasi peamiselt Euroopa turgudel ehk pole sihtturge oluliselt muutnud. Mõnel määral on lisandunud ainult Ida-Euroopa suunitlust.</p> <p>Eestil võidab Euroopa ja Venemaa lähenemisest ja avatud koostööst, samuti Euroopa osatähtsuse kasvust maailmas.</p>

2. stsenaarium: „Uus maailmakord“ ehk „Kapitalism Hiina moodi“

Lühikirjeldus	Lühiajalise tasakaalustamatuse järel toimub kiire kohandumine tärkavates majandustes, kuid mitte lääneriikides – toimub oluline majanduslike jõujoonte ringimängimine
Pöördepunkti oodatav aeg	Suurtes arenevates majandustes (Hiina, India, jt) taastub majanduskasv 2011. a. Lääneriikides jätkub siiski veel majandusseisak. .
Pöördepunkti põhjustaja ja stsenaariumi kulg	<p>Finantskriisile saadakse riikliku sekkumisega varakult piir ette. Kriisi mõjud on siiski märkimisväärsed ning maailmamajanduse tasakaalu saamine võtab aega.</p> <p>Suuremad arenevad riigid pöörduvad sisetarbimise põhisele kasvule, kuna jätkuv rahvastiku kasv ja suurenevad sisemised probleemid (sh keskkonna- ja heaolu-probleemid) annavad põhjust mastaapseteks investeeringuteks. Arenevad riigid ei ole aga nõus enam rahastama arenenud riikide ületarbimist.</p> <p>Siseturule pööramine ja varem kogutud reservid toetavad arenevate majanduste ennakosumist. Lääneriikide majandused vinduvad välisrahastamise vähenemisest tõttu. Rahvusvaheline kaubandus hakkab seetõttu omakorda üha enam lääneriikidest „mööda“ liikuma - arenevate riikide omavaheline kaubandus kasvab oluliselt..</p>
Arengud finants- ja kinnisvaraturgudel	<p>Kapitaliturgudel jätkuvad pingelised ajad. Usaldamatus püsib ja kinnisvara hinnad jätkavad langust.</p> <p>Kapital hakkab lääneriikide asemel üha enam liikuma tärkavatele turgudele kui ohutumasse ning jätkuvalt tootlikkust töotavasse sihtpaika. Peamiselt investeeritakse infrastruktuuri jt pika-ajalist pidevat tulu töotavatesse projektidesse.</p> <p>Lääneriikides on turgude ja regulatsiooni reformimine pealiskaudne ning esineb mitmeid järelkriise. Varade hinnad stabiliseeruvad lõpuks uuel, kuid oluliselt madalamal tasemel.</p>

<p>Muutused maailmamajanduse jõujoontes</p>	<p>Kriisist väljavedaja rolli täitmisega kaasneb arenevate riikide ja laiemalt Aasia tähtsuse ja mõjuvõimu kasv maailmas. Kriis algas lääneriikidest ja suutmatuse seda lahendada vähendas nende riikide sõnaõigust ja mõjukust rahvusvahelises majanduses.</p> <p>Lääne suurettevõtete ja kaubamärkide kõrval ja asemel võtavad üha tugevamaid positsioone sisse arenevatest majandustest pärit uued globaalsed liider-ettevõtted.</p> <p>Arenevate riikide esilekerkimisega saab turukapitalismi asemel peavoolu ideoloogiaks riigikapitalism. Maailma mõjukaimaks koostööorganiks saab Šanghai Koostöö Organisatsioon.</p>
<p>Mõjud Euroopale</p>	<p>Euroopa kaotab kõige enam. Seda eriti suutmatusest uutele turgudele minna ja uutele globaalsetele liidritele läheneda. Dollari pidev nõrgenemine ja arenevate riikide poolne valuutareservide eurosse investeerimine hoiab euro kurssi üleval.</p> <p>Põhjala riigid on nii senise turuorientatsiooni kui ka suurema paindlikkuse poolest muust Euroopast paremas seisus.</p> <p>Euroopa ettevõtete ostetakse arenevate riikide, eriti Hiina ja Lähis-Ida investorite poolt üles, ning Euroopa riigid hakkavad üha rohkem taoliste välisinvesteeringute nimel konkureerima. Globaalsete jõujoonte muutustest võivad enim need riigid ja ettevõtted, kes suudavad muutuvates teadmiste loomise ja majanduskoostöö võrgustikes uue partneritega jätkata.</p> <p>Venemaa võib pöörata tähelepanu Euroopast Itta, niisamuti USA. See tooks kaasa Euroopa rolli marginaliseerumise. Samas on võimalik vastupidinegi: Venemaa üritab tasakaalustada Aasia tõusu Euroopale lähemisega.</p>
<p>Hinnang mõjudest Eesti majandusele</p>	<p>Antud stsenaarium esitab Eesti majandusele ja ettevõtetele tõsiseid väljakutseid, kuigi avab suuri uudseid võimalusi. Määravaks saab meie võime olla uuele avatud ning turusihte muuta: et kas suudame muutunud maailmaga kaasa minna?</p> <p>Eesti väljakutsed on samad mis kogu Euroopal: uutele liidritele lähenemine, uutele kaugetele turgudele minek ja seda tugeva valuutakursi tingimustes. Meilgi on võimalus püüda uute partneritega koostösse asuda ning näiteks Aasia ettevõtetele Euroopa turule sisenemiseks soodsat asukohta pakkudes välisinvesteeringuid meelitada.</p> <p>Konkurents, sh hinnakonkurents, arenavatel turgudel on seni Euroopa turgudel kogetust veelgi tugevam. Eesti tootjatel õnnestub seetõttu säilitada eksporditurge ainult väga kitsapiirilistes niššides ja spetsiifiliste tugevate konkurentsieliste korral.</p> <p>Traditsioonilise ärimudeliga ettevõtetele on madala teadmiste- ja tehnoloogia-mahukusega tegevusaladel sisuliselt võimatu püsima jääda. See tähendab Eesti majanduse struktuuri muutuse vajadust. Kuna kapitali hankimise võimalused ja tingimused on oluliselt muutunud, siis ei õnnestu Eestil naasta krediidipõhise kasvu.</p> <p>Skandinaaviast või Lääne-Euroopast võib küll leida nii mõnegi kulueeliseid otsiva investori, kes on valmis oma äritegevuse mõneks aejaks Eestisse tooma. See ei anna aga pika-ajalist elatustaseme kasvu, vaid oleks üksnes viis Eesti majanduses vajalike struktuursetemuutuse edasilükkamiseks.</p>

3. stsenaarium: „Globaalse kapitalismi lõppmäng“ ehk „Piirkondade võitlus“

Lühikirjeldus	Mitmele tormiaastale järgneb sügav majanduslangus ja stagnatsioon kogu maailmas.
Pöördepunkti oodatav aeg	Maailmamajanduses jätkub kuni 2011. aastani selge langus. Esimesed lootuskiired kerkivad 2012. aastal, kuid sisuline kosumine on mõeldav alles 2015. aastal ning sedagi seni kogetust madalamate majanduskasvu kasvunäitajatega.
Pöördepunkti põhjustaja ja stsenaariumi kulg	<p>Pankade päästmine ja teised riikliku sekkumised ei osutu piisavaks. 2009. aastast alates lisanduvad järjest uued „langenud“ investeerimisfondid ja reaalmajanduse ettevõtted. Finantssektorist reaalmajandusse üle kandunud kriis tekitab uue finantskriisi.</p> <p>Ellu jäävad ainult väga tugevad ettevõtted, maad võtab massivne deflatsioon. Tegemist on süsteemse kriisiga, mille lahendusi riigid otsivad proteksionismist. See teeb aga olukorra ainult hullemaks ja süvendab majanduslangust veelgi.</p> <p>Ameerika Ühendriigid sulguvad nagu varemgi kogetud üha rohkem endasse, oma siseturule ja selle kaitsele. Olulist rolli hakkavad mängima üksikud omavahel konkureerivad kaubanduspiirkonnad eraldi, suurimaks saab Aasia riikide vaheline kaubanduspiirkond.</p> <p>Kaubandus ja rahandus pole enam globaliseerunud sel määral kui seni, kuigi täielik piiride sulgemine pole mõeldav.</p>
Arengud finants- ja kinnisvaraturgudel	<p>Tekib uus finantskriis, mille järel on rahvusvahelise finantssüsteemi likviidsus pikalt sisuliselt olematu. Isegi kui kapitali on, ei riskita investeerida. See hoiab omakorda majanduse kosumist tagasi.</p> <p>Pankade riigistamine muudab oluliselt mõttemaailma. Võimust võtavad riigikapitalism ja finantsproteksionism. Riigid võivad asuda konkureerima devalveerimistega: kävitub „püga oma naabrit“ poliitika</p> <p>Rahvusvaheline koostöö ja regulatsiooni arendamine ei jõua kuskile välja. Mitmed seni kehtinud regulatsioonidki kaotavad sisulise kehtivuse ning rahvusvahelised kapitaliturud muutuvad mitteaktiivseks. Koos kaubanduspiirkondadega asutatakse ka regionaalseid kapitaliturge.</p> <p>Kaubanduse arvelt võivad pikemas plaanis kasvada välisinvesteeringute vood. Uutele turgudele saamiseks või teadmistele-oskustele ligi pääsemiseks on ainus võimalus paigutada oma ettevõtete või tegevus vastavasse kaubanduspiirkonda.</p>
Muutused maailmamajanduse jõujoontes	<p>USA taandub globaalse liidri rollist ning tekkinud tühimikku üritavad täita omavahel konkureerivad suuremad (majandus)piirkonnad.</p> <p>Aasia kerkib tugevamalt esile, kui saab oma kaubanduspiirkonna toimima. Samas võib tekkida Aasia India ja Hiina vaheline vastasseis, sest konkureeritakse üksteise turgudel ning eriti hädavajalikele energiaressurssidele ligipääsu pärast.</p> <p>Kõige äärmuslikumal juhul võib oodata, et mitmed riigid siit ja sealt maailmast kukuvad kokku ning ühinevad naabritega.⁷ Kui piirkondade majanduslik võitlus läheb kontrollimatult üle käte, on maailm kaose ja suuremate sõjaliste konfliktide äärel. Siis</p>

⁷ Rohit Talwar, The Future of Financial Services – Fixing the Crisis, 11.11.2008

	lõukub majanduse kosumine veelgi edasi.
Mõjud Euroopale	<p>Euroopa sulgeb sarnaselt teistega oma majandus- ja kaubanduspiirid. Euroopa Liidu siseturu pika-ajalise ajaloo tõttu siin lihtsam kui mujal, kus vaja alustada nullist.</p> <p>Paljudel Euroopa riikidel läheb siiski raskeks. Eriti puudutab see seni maailma-majandusele väga avatud Põhjala riikide ja suuri eksportööre nagu Saksamaa. Ainsaks stabiilsuse ankruks jääb eurotsooni kulumine. Integratsioon Euroopa Liidu sees võib saada hoogu juurde või vastupidi. Juhul kui vanad liikmesriigid võtavad suuna kahekiiruselise Euroopa poole, võib Euroopa Liit hakata lagunema.</p> <p>Paljud ettevõtted lõpetavad tegevuse ja töötuse kasv on suur. Tänu Euroopa Liidu turu jätkuval suhtelisele suurusele püsib Euroopasse väliskapitali baasil ettevõtete rajamine väheselgi määral atraktiivne. Aasia ja USA riisuvad sellele vaatamata välisinvesteeringute osas koore.</p> <p>Venemaa on Euroopale jätkuvalt oluline partner samuti nagu varemgi – pääs Euroopa siseturule vahetatakse energiavarustuse vastu.</p>
Hinnang mõjudest Eesti majandusele	<p>Antud stsenaariumi realiseerumine oleks Eestile halvim variant siinsest neljast võimalikust arenguteest.</p> <p>Kuigi piirkondadesse „sulgemine“ toob Eestile uusi võimalusi Euroopasse allhanget ja ka lõpptooteid teha, pole suuri võimalusi laiemalt välisturule murda. Proteksionismi mõjul toimuv ülemaailmne majanduslangus piirab turunõudlust Euroopa sees, mistõttu Eesti majandus jääks pikalt vinduma.</p> <p>Ainsaks alternatiiviks on uute, kõrgema lisandväärtusega tegevuste ja toodete suunas edasi areneda, millega konkreetsetes niššides Euroopa turule pürgida. See eeldab struktuurimuutust majanduses. Kulueelise hoidmiseks on samas olulisel kohal olemasolevate majandusharude tootlikkuse kiire tõstmine.</p> <p>Kõigeks selleks on aga väga vähe (välis)kapitali võimalik leida, eriti krediidi vormis. Investeeringute saamise nimel käib Euroopa sees intensiivne konkurents, milles Eesti jääb spetsiifiliste eeliste mitte-arendamise ja struktuurimuutusega viivitamise korral alla. Devalveerimiste põhises konkurents on Eestil raske valuutakomitee süsteemist kinni hoida.</p> <p>Eesti kaupade ja teenuste pääs Venemaa turule jääb endiselt heitlikuks. Halvim areng Eesti jaoks oleks Euroopa Liidu integratsiooni pidurdumine, nn kahekiiruselise Euroopa teke või koguni Euroopa Liidu lagunemine. See sunniks Eestit otsima uut piirkondlikku partnerlust.</p>

4. stsenaarium: „Jätkusuutlik uus kasv“ ehk „Tagasi tulevikku“

Lühikirjeldus	Kohandumine võtab aega, ent selle tulemusel väljub maailmamajandus hoogsalt ja jätkusuutlikumana kui varem.
Pöördepunkti oodatav aeg	Tarbijate ja ettevõtjate kindlustunne taastub 2012. aastal, kuid aasta lõpeb siiski veel nullkasvuga reaalmajanduses. Majanduse reaalne reaalne kosumine algab alles 2013. aastast.

<p>Pöördepunkti põhjustaja ja stsenaariumi kulg</p>	<p>Seni proovitud ja tuntud lahendusmeetmed ei tööta, sellest arusaamine ja uute lahenditeni jõudmine võtab aga aega. Pöördepunktini jõudmiseks peab muutusi läbi tegema rahandussüsteem. Selle osas kokkuleppimine aga venib. Riigipead suudavad siiski tagada, et maailm ei lange proteksionismi. Selles täidab juhtrolli USA.</p> <p>Pöördepunkti mootoriks saavad riigi ja erasektori partnerluses (PPP) rahastatavad investeeringud infrastruktuuri ja kliimamuutuste ennetamiseks, mis koos jätkuva IT põhise tehnoloogilise arenguga viib uue optimismi ja investeeringuteni. Algab globaalne „sõda fossiilkütustele“ ning taastuenergia kasutamine saab lisahoogu. Sihiks seatakse „roheline“ majandusele üleminek.</p>
<p>Arengud finants- ja kinnisvaraturgudel</p>	<p>Kuni seniseid abimeetmeid proovitakse ja täiendatakse, järgneb uusi finantskriisi laineid. Finantsturgudel on tõsine oht jääda allakäiguspiraali kinni. Valitsused on sunnitud halvima vältimiseks sekkuma kinnisvaraturule kokkuostuga, mastaapsete garantiide ja rohkema regulatsiooniga.</p> <p>Nende foonil käivitakse globaalse rahandussüsteemi, eelkõige regulatsiooni ja järelvalve reform, ning ametisse asub vastab rahvusvaheline institutsioon.</p>
<p>Muutused maailmamajanduse jõujoontes</p>	<p>Taastumist veab USA ning vähemal määral Euroopa. Arenevatel riikidel on oma majandusmudeli jätkusuutlikumaks muutmisega suuremaid raskusi, sest nad on ka selles osa mahajäänud. Pikemas plaanis siiski Hiina ja India jätkavad globaalse majandusvõimu enda poole kallutamist.</p>
<p>Mõjud Euroopale</p>	<p>Euroopa oli juba enne kriisi „roheline“ majanduse poole liikumises eesliinil ning võidab seega maailma vastavast suunamuutusest. Euroopa ettevõtted võivad globaalset turgu juurde, sest siinsetel ettevõtetel (eriti Põhjas) on teistest enam vastavaid kompetentse ja kogemust.</p> <p>Pika vindumise järel tekib võimalus Euroopa Liidu integratsiooni tugevdamiseks. Venemaa esialgu kaugeneb Euroopast, sest ei suuda ega taha naftapõhiselt arengu-teelt eemalduda.</p>
<p>Hinnang mõjudest Eesti majandusele</p>	<p>Antud stsenaariumi rakendumine võib Eesti majandusele olla nii positiivse kui ka negatiivse mõjuga sõltuvalt sellest, kuidas suudame suunamuutuse ning eriti keskkonna ja säästva energeetika alal peituvate uute ärivõimaluste ära kasutamise kaasa minna. Vanaviisi jätkates jääme uues globaalses kasvus kõrvaltvaatajaks.</p> <p>Euroopa eelisseisundist ja kiiremast kosumisest tekib Eesti ettevõtjatele uusi võimalusi ekspordiks ja koostööks. Seda eriti allhanke vormis ja uue kasvuhoo keskmes asumatel ärialadel. Kui suudame seejuures ka ise uute toodete-teenustega tulla välja, võidame üldisest arengust rohkemgi. Tarbija-eelistused ja turustandardid on tänasega võrreldes oluliselt teistsugused. See tähendab, et konkurentsieelised määravad innovatsiooni-võime, kvaliteet ja paindlikkus, mitte madal tootmissisendite hind.</p> <p>Eesti tee uue tõusuni saab samas olema ilmselt pikaldane, kuna muutusteks vajaliku välismaise kapitali leidmine on vähemalt alguses raske. Kapital hakkab Eesti poole liikuma siis, kui võtame endale prioriteedi ja seame läbivalt majanduspoliitikas fookusse uute eeliste ja alade väljaarendamise. Selleks peame algatama vajalikke struktuurseid muutusi (st muutuks Eesti konkurentsipositsioon ja –eelised).</p>

2. Stsenaariumide ühisosa: tõenäolisemad muutused ja mõjud Eestile

Täna pole üheselt selge, milline neljast kirjeldatud arengustsenaariumist realiseerub ja millised mitte. **Kõige tõenäolisem on, et tõeseks osutub mitme või kõigi stsenaariumide vahepealne variant.**

- Näiteks ei pruugi maailmamajanduse kasvulevedajaks osutada ei ükski lääneriik või Hiina jt arenevad riigid ükspäini. Kõige tõenäolisemalt veab majanduse välja Hiina ja USA paarisrakend ehk nn *Chimerica* või G2 nimetuste all tuntud kahe suurjõu partnerlus. USA vajab Hiinat oma uue ja vana riigivõla jätkuvaks finantseerimiseks, Hiina ei pruugi aga suuta oma majandust majanduskasvu säilitamiseks vajalikus mahus siseturule pöörata. Selleks on paljude Hiina piirkondade sissetulekute tase veel liiga madal.⁸ Mõlema poole strateegilistes huvides on seega koostööd teha. See tähendaks „Lääne tagasituleku“ ja „Kapitalism Hiina moodi“ stsenaariumide vahevariandi rakendumist.
- Samas pole isegi Hiina ja USA paarisrakendi eestvedamisel põhjust laiemat majanduskasvu taastumist maailmaturgudel ilmselt käesoleval või järgmisel aastal loota (vt põhjuseid allpool). Täna ei näe me veel maailmamajanduses sedalaadi struktuurseid muutusi, mis annaksid põhjust uskuda majanduskasvu kiirese taastumisse. Üldse majanduskasvu taastumine näiteks 2012. aastast on pigem realistlikum. See on aga element eeltoodud „Piirkondade võitluse“ või „Tagasi tulevikku“ stsenaariumi käivitumisest;
- Esialgu ei ole veel ka kaugeltki selge, milliseks kujunevad nii USA ja Hiina omavaheline majanduslik ja poliitiline jõutasakaal kui ka G2 mõju ülejäänud maailmale. Juba täna on selgelt hoogustamas arenevate riikide omavaheline (vaba)kaubandus – mis on nii „Kapitalism Hiina moodi“ kui ka „Piirkondade võitluse“ stsenaariumide keskmes.

Eesti ettevõtetele ja majandusele esitavad muutuste vajaduse väljakutse kõik neli stsenaariumi ja nende võimalikud kombinatsioonid. Seega ükskõik millise stsenaariumi käivitumise korral sõltub selle täpne mõju Eestile meie enda otsustest ja tegudest. Täna tuleviku osas valitsevas ebakindluses on kriisist väljaviivate otsusteni jõudmiseks siiski kasulik analüüsida, **millised kirjeldatud muutused on kõigis või enamikes võimalikes stsenaariumides olulisel kohal.** Nendest saavad muutused, mis ilmselt igaljuhul meid ümbritsema hakkavad ning kriisist väljumiseks Eestile uusi võimalusi avavad või lisaraskusi seavad.

2.1. Välisturgudele ligipääs lähiaastail pigem raskeneb

Eesti senised ametlikud majandusprognosid ja –arvamused on tuginenud eeldusele, et maailmamajandus ja eksportturud taastuvad peagi ning selle najal taastub automaatselt ka Eesti eksport. Tõsi, ka rahvusvahelised parimad kättesaadavad hinnangud on valdavalt samasuunalised. Kasvõi *Economist Intelligence Unit* hindas veel 2009. a märtsis erinevate arengutstsenaariume võimalikkust

⁸ On arvatud et Hiina per capita SKP tõusma 52% (seda juhul kui säästmise määr langeb nulli) enne kui Hiina siseturg suudab Ameerika tarbija ärakukkumise mõju Hiina majanduses tasakaalustada. Copenhagen Institute for Foreign Studies, Opportunities in Crisis, Member's Report #1/2009, lk 43.

kaaludes positiivse, peatse kosumise stsenaariumi tõenäosuseks 60%. Vaid kuu aega hiljem hoiatas aga ka *The Economist* liigse optimismi eest.⁹ Eesti majanduse kriisist väljumise võimalusi otsides ei tasuks seega väga positiivseid eeldusi aluseks võtta.

Püsib suur oht, et **maailmamajanduse ja välisurgude kosumine võtab kardetavasti rohkem aega kui prognoosimudelite põhjal loodetakse**. Seda arvab näiteks suur osa maailma suurettevõtete tippjuhte, kelle otsustest ja valikutest maailmaturu kosumine kokkuvõttes tegelikult sõltub. Nad leiavad, et maailmamajandust on pigem ootamas ees aeglasem tagasitee kasvule kui kiire pörge.¹⁰ Seda kõhutunnet ja arvamust kinnitab pilk ajalukku, mille kohaselt finantskriisidest alguse saanud majanduslangused (nagu tänanegi kriis) kestavad pigem keskmisest (3-4 aastat) kauem kui vähem.¹¹ Käesolev kriis on 2010. aastaks ehk kõige optimistlikumates stsenaariumites nähtud taastumise ajaks saanud kesta vaid vaevu 2 aastat ehk keskmisi vaadates vähemalt pool oleks veel ees.

Reaalseks ohuks on, et **finantskriisi mõjud pole reaalmajandusse veel täiel määral jõudnud**, nagu eeltoodud stsenaariumide sisu mitmel puhul viitab – või siis viib reaalmajanduse langus omakorda finantsturud uuele langusele.¹² Seda eriti juhul kui bilansside „mürgistest varadest“ puhastamine pole veel lõpule viidud, millele rahvusvahelised finantsinstitutsioonid vihjanud on.

Ohukohaks on ka see, et suurema süsteemse kriisi korral ei too suurriikide poolt seni väljakäidud abipaketid kaasa vajalikus mahus positiivset efekti. Erasisikute ja ettevõtete poolt buumiaastatel kogutud laenukohustuste mahtu arvestades, ei pruugi neil võlgade tagasimaksmise kõrval ilmselt olla piisavalt jaksu tarbimist ülal hoida või ammugi suurendada.¹³ Kuna laenude refinantseerimisele ei saa lähiaastail loota, ei pruugi abipaketid seega viia loodetud nõudluse ja ekspordivõimaluste taastumiseni.

Välisurgude taastumisele lootes tuleb arvestada täiendavalt Eesti ettevõtete reaalset konkurentsivõimet. **Langemist jätkavatel turgudel on konkurents karmim** kui seni, sest korraga püüdleb neile rohkem ettevõtteid rohkematest riikidest kui seni. Eestis möödapääsmatu palga- ja kulutaseme korrigeerimine Eesti majanduses on seejuures suuresti veel toimumata. Konkreetsetes niššides ja väärtusahelate osades, konkreetsetel sihtturgudel ning nutikate ärimudelite ja selge konkurentsieelisega (eriti oskuste ja teadmispõhiste eelistega) saavad ka Eesti ettevõtted turgudele endiselt kindlasti ligi.

⁹ A glimmer of hope, *The Economist*, 23 April 2009; Manning the Barricades: Who's at Risk as Deepening Economic Distress Fosters Social Unrest, *Economist Intelligence Unit, Special Report*, March 2009. Samas ajaraamis on varem vastavalt maailma ja Euroopa majanduse majanduskasvu taastumist lootnud ka Rahvusvaheline Valuutafond ja Euroopa Keskpang. Samas on ka nende prognoosid muutunud viimastel kuudel järjest pessimistlikumateks.

¹⁰ PricewaterhouseCoopers, *Future Proof Plans*, 2009, lk 11

¹¹ Carmen M. Reinhart ja Kenneth S. Rogoff, *Aftermath of Financial Crises*, lk 5, http://www.economics.harvard.edu/files/faculty/51_Aftermath.pdf.

Lisaks ka David Rhodes and Daniel Stelter, *Collateral Damage Part 4: Preparing for a Tough Year Ahead: The Outlook, the Crisis in Perspective, and Lessons from the Early Movers*, Boston Consulting Group, December 2008, 5.Vt ka David Rhodes, Daniel Stelter, Shubh Saumya and André Kronimus, *Collateral Damage Part 1: What the Crisis in the Credit Market Means for Everyone Else*, Boston Consulting Group, October 2008, lk 4.

¹² David Rhodes and Daniel Stelter, *Collateral Damage Part 4: Preparing for a Tough Year Ahead: The Outlook, the Crisis in Perspective, and Lessons from the Early Movers*, Boston Consulting Group, December 2008, lk 5.

¹³ David Rhodes and Daniel Stelter, *Collateral Damage Part 4: Preparing for a Tough Year Ahead: The Outlook, the Crisis in Perspective, and Lessons from the Early Movers*, Boston Consulting Group, December 2008, lk 3 ja 8.

Selliselt **tugevaid ettevõtteid pole Eesti majanduses väga palju**. Nende pealekasv eeldab suuremat kohandumist ja struktuurseid muutusi. See võtab aega. Lisaks seisavad isegi senised konkurentsivõimelisemad ettevõtted olulise muutumise väljakutse ees, sest kriisi mõjul mängitakse kasvuvõimalused maailmaturul Eesti seniste tegevusalade ja sihtturgudega võrreldes oluliselt ringi. „Tagasi tulevikku“ ja „Kapitalism Hiina moodi“ stsenaariumide realiseerumise korral tähendab soodsast kasvukeskkonnast kasusaamine Eesti ettevõtete poolset olulist liikumist uute ärivaldkondade või uute sihtturgude suunas. See võtab aga veelgi aega.

Kõike eelöeldut arvestades mõistlik eeldada **pigem maailmamajanduse pikemat kui kiiret kohanemist**. Konservatiivsema eelduse põhjal kriisi ületamiseks tegevusi kavandades ja tegutsedes loovad oodatust positiivsemad arengud (turgude kardedust kiirem taastumine) pigem lisavõimalusi, mis aitavad vajalike tegevuste teostamisele kaasa. Ainult positiivsele keskkonnale lootes on aga oht jätta vajalikud muudatused vajalikus mahus tegemata, mis süvendaks kriisi veelgi.

2.2. Väliskapitali niisama lihtsalt ei leia

Konservatiivselt kiiret taastumist maailmamajanduses mitte eeldades jäävad neljast käsitletud arengustsenaariumist tõenäoliseks ainult need, mille puhul **finantsturgude arengud jäävad Eesti jaoks lähiaastatel ebasoodsaks**.

Sellisel juhul **püsib finantsturgudel likviidsuse kriis** ehk krediit ja muu kapital ei liigu piisavas mahus ettevõtete ja riikide vahel. Pangad, kes seni andsid välja rohkelt laene, ei saa neid oma tegevuse rahastamiseks enam isegi, hoiavad ja suurendavad võimalike tulevaste kahjude katmiseks reserve ning laenavad sissetulnud laenuressurssi edasi väga piiratult. Sellised arengud on väga selgelt juba täna Eestis toimunud. Sama toimub sisuliselt kõikjal globaalsel rahaturul – nii USAs, Lääne-Euroopas kui ka mujal.¹⁴

Lisaks on finantsturge ees ootamas **regulatsioonide muutused**, mis **muudavad kapitali liikumise tingimusi**. Pikemas plaanis on standardite ühtlustamine, rahvusvaheliselt ühtse järelvalveorgani loomine jm finantskriisi õppetundide põhjal ettevõtetavad sammud olla kapitaliturgude toimimisele kasuks ja langetada ka finantskriisis kiirelt kerkinud rahvusvaheliselt liikuva raha hinda. Nende sammude lühiajaline mõju on täna paratamatult finantsturgude likviidsust pärssiv, kuni finantsinstitutsioonid uue olukorraga suudavad kohanduda.

Suurriikides toimunud rahandusametuste riigiomandisse võtmised võivad täiendavalt viia olukorran, kus tekib **finantsproteksionism**. Seda kõige äärmuslikumal kujul muidugi „Piirkondade võitluse“ stsenaariumi realiseerumise korral. Vastavaid signaale võib täheldada esimestest suurriikide poolt rakendatud pankade päästepakettidest, mille koosseisus on seatud nt mitteametlikke piiranguid emapankade piiriülese tegevuse osas või seatud likviidsusabi kasutamisele geograafilisi piiranguid.¹⁵

¹⁴ Kristel Kivinurm-Priisalm on Skandinaavia näite varal arvestanud, et pankade laenuhuvi võiks taastuda ca 3 aasta pärast – kui laenude-deposiitide suhe langeb 180% pealt 130% peale. Kristel Kivinurm-Priisalm, ettekanne „Ebamugav tõde“, 8.aprill 2009, <http://www.tarkco.ee/newspub/?newsID=751>

¹⁵ Economist Intelligence Unit; Manning the Barricades: Who's at Risk as Deepening Economic Distress Foments Social Unrest, Special Report, March 2009, 29.

Edusammud finantsturgude regulatsiooni alal seavad siiski vähemalt Euroopas finantsproteksionismi ohu süvenemisele eeldatavasti piiri.

Selle kõige mõjukuks on, et finantskriisi tingimustes suudavad kosuda ja vajalike investeeringute läbi uue kasvu eeldusi rajada eelkõige riigid, mis on suutnud varasemalt nii era- kui avalikuks sektoris olulisi sääste koguda ning need pole välisriikidesse tehtud investeeringutes „kinni“. Sellistel ettevõtetel ja riikidel on nüüd vahendeid nii rahvusvahelisteks üleostmisteks kui ka vajalikuks innovatsiooniks ja kohandamiseks.

Raha, eriti veel odavat ja lihtsalt kättesaadavat, erinevalt varasemast rahvusvahelisel turul keegi ei paku. **Kapitali impordist sõltuvatele riikidele jääb sisemiste vahendite puudusel peamiseks asendusvariandiks otseste välisinvesteeringute aktiivne „püüdmine“.** Kuid seegi saab olema varasemast keerulisem, sest need investeeringud sõltuvad sageli samuti seotud krediidivoost ehk laenurahast – lisaks oma kapitalile kaasatakse investeerimisprojekti laenuraha. Või siis tehakse välisinvesteering vaid koostööprojekti ja ühissettevõttena, et riske maandada. Just viimane saab lähiaastail kõige tõenäolisem väliskapitali liikumise tunnusjoon ja käivitaja.¹⁶ Koostöök või ühisprojektideks (kohaliku) lisaraha leidmine võib aga taaskord takerduda krediidi kättesaamatusse, sest enamikel Eesti ettevõtetel vaba omakapitali palju ei leidu.

Tasub tähele panna, et välisinvesteeringute defitsiidi tingimustes kasvab riikide konkurents nende meelitamisel ning mängib rolli, milliseid eeliseid mingil sihtriigil on investorile pakkuda. Väga oluline seejuures, et riigid teaksid oma kasvualasid ja –võimalusi, kus väliskapitali kaasamine võimaldab saavutada kiiret ja tugevat arenguhüpet. Selline fookuse valik üheltpoolt toob juurde argumente välisinvestorite meelitamiseks ning teisalt kitsendab potentsiaalsete investorite, aga ka konkurentriikide ringi.

Kapitali sissevoolu najal arenenud ja neist jätkuvalt sõltuvate riikide taastumine võtab kokkuvõttes tõenäoliselt teistest rohkem aega. **Eesti uuele majanduskasvule tuleb alust rajada seega väliskapitali vähest kättesaadavust eeldades.** See piirab ettevõtete investeeringuid, mis on samas struktuursete muudatuste algatamiseks esmavajalikud. Sel juhul kannatavad finantskriisi tõttu isegi üldise languse foonil heade näitajate ja kasvupotentsiaaliga ettevõtted, sest parimal juhul tuleb neil laenu või investeeringut saades arvestada varasemast olulisemalt kõrgema kapitalikuluga.

2.3. Innovatsioonivõime määrab suurimad võitjad

Kriis on julgete ja uuenduslike ettevõtete suur võimalus. Seda kinnitab tugevalt isegi 1930. aastate Suure Depressiooni aegne ajalooline kogemus. Just sel perioodil pandi alus nii DuPonti, Hewlett-Packardi kui ka Polaroidi hilisemale edule.¹⁷

Kõikide eelkirjeldatud võimaliku maailmamajanduse arengustsenaariumite korral on ettevõtetel võimalik arengud – kui neid suuta ette analüüsida – enda kasuks pöörata. Selleks, et **Eesti ettevõtetel**

¹⁶ Seda näitab väga selgelt Pricewaterhouse Coopersi poolt läbi viidud globaalne tippjuhtide küsitlus - PricewaterhouseCoopers, Future Proof Plans, 2009, lk 28.

¹⁷ Tom Nicholas, „Innovation Lessons from the 1930s“, McKinsey Quarterly, December 2008, http://www.mckinseyquarterly.com/Innovation_lessons_from_the_1930s_2266

oleks võimalik muutustest kasu lõigata ja vastavalt uuendusi ellu viia on esmatähis mõista, kuidas tarbimismustrid ühe või teise arengutsenaariumi mõjul muutuda võivad, millistes turusegmentides tekib uut nõudlust ja kus nõudlus väheneb.

Nii näiteks on paljud kliendid majandus- ja finantskriisi tingimustes varasema buumiajaga võrreldes väga hinnatundlikud. Nende sissetulekud vähenevad, finantskohustuste täitmine samas kallineb. See tekitab **surve uuendusteks, mis tootete-teenuste hinda laseksid alandada või neile uut olulist väärtust lisada.**

Suurimat tulu toob sellistes tingimustes **nn lammutav innovatsioon**.¹⁸ See tähistab uuendusi, mis seisnevad radikaalselt uute tehnoloogiate abil seniste lahenduste oluliselt lihtsamaks ja odavamaks tegemises. Selliste uuenduste loojateks on sageli uued, varasemate domineerivate lahenduste loojatest erinevad uued firmad. Sobivaks näiteks minevikust oleks Skype, mille varasemast erinev tehnoloogiline ja ärimudel on toomas kaasa kogu telekommunikatsiooniäris jõujoonte olulist ümbermängimist.

Lammutavad innovatsioonid tulevad pea-asjalikult vanal põhimõttel edasitoimivatele toodete-teenustele uudsel kujul ärimudeli ümberehitamisest. Ärimudel ettevõtte seisukohalt tähistab skeemi, kuidas ettevõtte tekitab omale tulu – kuidas ta tooteid-teenuseid loob ja valmistab ning neid klientidele pakub. **Ärimudeli innovatsioon** võimaldab klientidele uudse hinna ja väärtuse suhtega tooteid-teenuseid pakkuda, millega kliente hoida ja konkurentidelt juurde võita, või siis lihtsalt jõuda ettevõttele kasumlikuma (st efektiivsema) tegevuse korralduseni.

Käesolevas kriisis on just ärimudeli innovatsioonist enim kasu loota, kasvõi maailmamajanduse varasemast suurema languse tõttu.¹⁹ Täna oludes suudavad eriti võita need ettevõtted, kes tulevad välja ärimudelitega, mis võimaldavad äritegevuse ja klientidele toodete-teenuste pakkumise olulisel määral (välis)rahastamisest ja eriti krediidi olemasolust sõltumatuks muuta. Kapitali pakkumise globaalse defitsiidi tingimustes saavutatakse sedasi enamiku konkurentide ees märkimisväärset eelist.

Väheneva nõudluse tingimustes on **oluline kliendilojaalsust hoida ja suurendada**. Selle üheks parimaks viisiks on **kliendipõhine innovatsioon**, mis tähendab klientide ühel või teisel moel innovatsiooniprotsessidesse kaasamist ning uuendustes selgelt nende eelistustest ja vajadustest lähenemine. Kriisi ajal on lisaboonuseks, et tegemist on kuluefektiivseima innovatsioonivormiga.²⁰ Langevate turgude ja langevate tulude ajal on ettevõtete endi sisemiste protsesside arvelt saavutatav kulude kokkuhoid ju olulisel kohal.

Suurimad uued vajadused ja seega äri- ja turuvõimalused kerkivad suurtest arengutrendidest, mis kogu maailma mõjutavad ja väga selgelt ka üksiktarbija tasandil (vt lähemalt peatükk 3.2.4). Nendest tekib palju uusi senitundmatuid vajadusi, millele on turgusid seega kõikjal. Ettevõtted, kes on kiired ja

¹⁸ Ing.k. disruptive innovation. Seda termini töi disruptive technologies kontsptsiooni oühjal kasutusse Clayton Christensen oma 1997. Aasta raamatus „The Innovator’s Dilemma: When New Technologies Cause Great Firms to Fail“.

¹⁹ Ärimudelite innovatsiooni tähtsust käesolevas globaalses kriisis näitab asjaolu, et viimases Ernst & Youngi globaalses äririskide hinnangud oli TOP-10 riskide hulgas uuea just ärimudelite tarbetuks osutumise risk. Ernst & Young, The 2009 Ernst& Young Business Risk Report, 2009, lk 29-30.

²⁰ NESTA, Attacking Recession, 2008, lk 12.

dünaamilised nende vajaduste äratundmises ja neile uuendustega reageerimises, võivad esmasiseneja eelise. Seejuures saab mainitud kliendipõhine innovatsioon abiks olla, sest suured trendid tekitavad väga praktilisi vajadusi, mille mõistmiseks on oluline suuta klienti lähtuvalt uuendusi algatada ja klienti tunda.

2.4. Maailma megatrendid pole „murdunud“, vaid jätkuvad

Globaalses majanduskriisis on lihtne pea kaotada, uskuda, et kõik muutub ja miski ei jää endiseks. Samas **ei muuda käesolev kriis suuri megatrende**, mis juba pikalt on hoogu kogunud ja sellistena nii ettevõtteid, riike kui ka üksikisikuid jätkuvalt olulisel määral mõjutavad.

Selliste megatrendide hulka kuuluvad näiteks:

- kliima soojenemine ja keskkonnaseisundi üldine halvenemine kogu maailmas;
- energiavajaduste kasv;
- rahvastiku vananemine, mis on seni toimunud peamiselt arenenud riikides;
- rahvastiku juurdekasv arenevates riikides;
- jätkuvalt kiire tehnoloogiline areng, eriti info- ja kommunikatsioonitehnoloogia, bio- ja nanotehnoloogia valdkonnas.

Sõltumata maailmamajanduse kriisist väljumise konkreetsest teest saab kindel olla, et just suurtest megatrendidest kasvavad välja suurimad võimalused uuteks ärideks, uuendusteks, majanduskasvuks. Seda isegi juhul kui rakendub kõige pikemat vindumist töötav ja maailma enim muuta võiv „Piirkondade võitluse“ teerada.

Megatrendid kestavad läbi majanduskriisi ning mõjutavad pikemas plaanis kasvuvõimalusi rohkemgi kui kriisi vahetud arengud ja mõjud. Megatrende tasub seetõttu lähemalt uurida ja neist tulenevaid ohte arvesse võtta ja võimalusi kasutada. Ettevõtetel saavad kaaluda nendest tulenevalt oma äri pika-ajalist arendamist või ringikujundamist (uude ärivaldkonda sisenemist, seniste toodete-teenuste kohandamist, uute partnerite otsimist) ning riigid saavad astuda samme vastavate arenduste elluviimise toetuseks ja megatrendidega kaasamineku soodustamiseks.

Eesti ettevõtete jaoks oleks megatrendidega kaasaminek ahvatlev ka põhjusel, et paljud nende senised tegevusalad on oma kasvupotentsiaali ammendamal - nagu meie majanduse kestev struktuurne kriis ja ekspordikasvule ülemineku raskused on osutamas. Arengufond on toonud Eesti tööstuse tulevikku käsitletud seires „Tööstusvedurid 2018“ välja, et Eesti (tööstus)etevõtetel tasuks pikemas plaanis näiteks keskkonna- ja säästva energeetika ning tervise- ja heaolu alaste trendidega püüda kaasa minna.²¹ Uute vajaduste rahuldamisel, aga ka kõikvõimalikes organisatsioonilistes jm ümberkorraldustes on jätkuvalt äärmiselt olulisel kohal infotehnoloogia. Antud valdkondadesse liikumine tuleks selgelt nii toote-teenuste alases kui ka organisatoorses uuendustegevuses ja vastavates alusinvesteeringutes sihikule võtta.

²¹ Vt lähemalt <http://www.arengufond.ee/foresight/industry>

Valitsuste reaktsioone kriisile vaadates paistab täna eriti selgelt, et just **keskkonna ja kliimamuutustega ning energiavajaduse vähendamisega seotud ärivõimalusi tekib eriti kiiresti ja rohkel määral juurde**. Pea kõik suuremad riigid on USA tugeval eeskujul kasutamas kriisi ja selle raames rakendatavaid stimulatsioonimeetmeid kliimamuutuste ennetamiseks või tagajärgede likvideerimiseks, taastuenergia kasutuselevõtuks, jne. Isegi kui aprilli alguse G20 riikide juhtide kohtumisel ei jõutud üksmeelele ühislähenedes fiskaalsete tugipakettide sisule, tõdeti kohtumise järeldustes otseselt, et „rohelisele majandusele“ üleminek saab olema kõigi fiskaalpakettide keskmes. Finantskriisile reageerimisest võib sedasi pikemas plaanis välja kasvada Uus Roheline Kord (ing.k. *Green New Deal*), mis „Tagasi tulevikku“ arengustsenaariumi kohaselt paari aasta pärast isegi kogu maailmamajanduse jätkusuutlikule kasvule vedada võiks.²²

2.5. Majandusvõim nihkub veelgi enam läänest itta

Suurte arenevate riikide ennakasv nii majanduse, uute teadmiste-tehnoloogia loomise kui ka rahvaarvu poolest ning sellega **seonduv rahvusvahelise majandusvõimu kogumine oli juba enne globaalset kriisi üheks püsivaks megatrendiks**. Kriisi mõjul hoogustub selline areng veelgi. Seda vaatamata asjaolule, et demograafiliste arengute, keskkonnavalaste väljakutsete jm tõttu on arenevate riikide kasvu jätkusuutlikkuse osas ette näha teatud pikema-ajalisi piiranguid (nt on Hiina rahvastik kiirelt vananemas).

Siiski on selge, et maailmamajanduse kese nihkub arenenud riikidest eemale (stsenaarium „Kapitalism Hiina moodi“ ehk „Uus maailmakord“). Või siis moodustavad protektsionistlikus uues majanduskorras senised arenevad riigid tugevaima majandusbloki (stsenaarium „Piirkondade võitlus“). Majandusvõimu kasvutrendi süvenemise tingib eelkõige arenevate riikide, eriti Hiina, majanduskasvu jätkumine üldise globaalse seisaku tingimustes – kuigi neiski riikides on kasvud loodetust ja varem kogetust märgatavalt madalamad tulemas.

Suured arenevad riigid on ka ühed **vähesed, kus leidub veel akumuleeritud kapitali ja seda suhteliselt suurtes kogustes**. Selle arvelt saavad nad nii arenenud riikide laene kui ka puudujääke rahastada või uusi (välis)investeeringuid finantseerida, millega enda rolli maailmamajanduses kasvatada ja samas tulevikukasvuks lisaeliseid luua. Lisaks reaalmajandusele võib isegi finantsmajanduse kese läänest itta nihkuda. Mida kauem kestab usalduskriis lääneriikide rahandusametuste ja finantskeskuste vastu, seda tugevamalt kerkivad arenevatest riikidest esile alternatiivsed keskused.²³

Muudatused globaalses majandusvõimus saavad Eesti ettevõtetele väga tõsiseks proovikiviks, sest Aasia näol on tegu Eestile seni sisuliselt tundmatute turgude ja partneritega. Eesti ettevõtetele on niigi olnud tegemist isegi väiksematele ja omasarnastele lähiturgudele sisse ja seal hakkama saamisega, rääkimata siis ambitsioonikamalt eksootilistele (suur)turgudele minemisest.

²² Nimetus tuleneb ajaloost: Suure Depressiooni ajal tuli USA president välja New Deal ehk „Uue korra“ nimelise stimulatsiooniprogrammiga, mida peetakse võtmeks toona kriisi ületamiseks. Larry Elliott, „G20 to seek Solutions for a Grave New World“, The Guardian Weekly, 27 March – 2 April.

²³ PricewaterhouseCoopers, The Day After Tomorrow, 2009, 5-6.

Majandusvõimu itta nihkumise vääramatus ka majanduskriisi tingimustes näitab aga, **et Eestis ei tohi enam sellest olulist muutusest mööda vaadata ja peab tegutsema**. Juba nüüd, kriisi ajal tuleb Eesti ettevõtetel hakata tegema tööd oma toodete-teenustega Aasia turgudele pürgimiseks, sealt partnerite (sh arenduspartnerite) või välisinvestorite leidmiseks. Riigil on seejuures sellise suunamuutuse toetamisel äärmiselt oluline roll. Näiteks tuleks täna alustada asjatundjate koolitamist, kes neid turge ja sealseid keeli ja kultuure tunneksid. Lisaks peame analüüsima, mis teeks meid Aasia investorite ja partnerite jaoks atraktiivseks – mida oleks Eesti ettevõtetel ja majandusel neile pakkuda? Seejärel tasub neid tulevasi eeliseid tugevalt eelisarendada ja turundada.

Majandusvõimu pika-ajalisele nihkumisele mitte reageerides **riskime Eesti vabatahtlikult rahvusvahelise äri ja turgude mõistes senisest veelgi kaugemaks ääremaaks muuta**.

3.2.6. Riikide roll majanduses kasvab

Kõigist neljast võimalikust arengustsenaariumist tuleb välja, et **avaliku sektori roll (maailma)majanduse suunamisel ja korraldamisel on kasvamas**. Toimugu see siis kas riigipoolse turgudele päästepakettidega sekkumise ja eriti finantsturgude reguleerimise kasvu (“Tõsise pohmeluse” stsenaarium), PPP skeemide kui peamise investeeringuteni jõudmise mehhanismi rohke kasutamise (“Tagasi tulevikku” stsenaarium) või riigikapitalismi tekke ja leviku kaudu (stsenaariumid “Kapitalism Hiina moodi” ja “Piirkondade võitlus”).

Erasektori seisukohalt kätkeb riigi rolli suurenemine mitmeid ohtusid ning maailma tippfirmade juhid on juba hirmul, et riigi sekkumisaste osutub kriisi ajal ja jääb pärast kriisi liiga suureks.²⁴ Samas on finantskriisi ning sellele järgnenud majanduskriisi viinud olukorrani, kus sisuliselt on **ainsaks olukorra stabiliseerijaks ehk väheseigi kindluse tagajaks (finants)turgudel jäänud veel riigid**. Turuosalisel ei usalda endiselt kedagi teist, eriti finantssektoris. Kodanike heaolu ja majanduse stabiilsuse tagamise nimel pole riigijuhtidel seega alternatiivi sekkumisele.

Sekkumise vajadust hakatakse kindlasti vahel riigi esindajate poolt ära kasutama ning tegema ebaefektiivseid või suisa korruptiivseid otsuseid. Äärmuslikul juhul viiks see proteksionismi kasvuni (kuni stsenaariumi “Piirkondade võitlus” käivitumiseni), nii rahvusvahelise kaubanduse kui ka rahanduse vallas, mis tegelikult pole kokkuvõttes ühelegi riigile kasulik. Seni riikide poolt väljakäidud abipaketid on juba sisaldanud mitmeid selliseid hoiatussignaale, nt erinevate geograafiliste eelistusklauslite näol.

Eesti huvides on astuda nii palju kui võimalik rahvusvaheliselt samme selleks, et proteksionismini maailm siiski välja ei jõuaks. Miinimumina peame ent arvestama, et kriisijärgses rahvusvahelises majanduskeskkonnas ei võeta turu iseregulatsiooni parima võimaliku tulemuse kindlustajana. Tasub meeles pidada, et isegi vaba turumajanduse esimene eestkõneleja Adam Smith nägi alati riigil teatud rolli olevat.²⁵ Käesolevas globaalses kriisis on avalikule sektorile tekkinud ja jääb senisest tugevama turgude toimimise kontrolli ja suunamise ootus ja ülesanne. Lisaks säilib riigi otsene osalus majanduses, sest ilmselt jäävad mõnekski ajaks vähemalt riigiomandisse läinud pangad riikide hallata.

²⁴ PricewaterhouseCoopers, Future Proof Plans, 2009, lk 16.

²⁵ Vt lähemalt nt Amartya Sen, „Adam Smith’s market never stood alone“, Financial Times, 10. märts 2009, <http://www.ft.com/cms/s/0/8f2829fa-0daf-11de-8ea3-0000779fd2ac.html>

Sellistes tingimustes jääb **ainult turgude toimele ning kapitali ja kaubanduse voogude iseeneslikule taastumisele lootvate riikide kasvu taastumine kaugemasse tulevikku**. Riikide vahel on paratamatult konkurents, eriti rasketes oludes, nii kapitali, turgudele ligipääsu kui ka tööjõu ja eriti talentide ehk kõrgete teadmiste-oskustega tööjõu pärast. **Aktiivsemad, vastavalt vajadusele ja fokuseeritult kõiki võimalikke poliitikainstrumente kasutavad riigid saavutavad teiste ees eeliseid** – seda ka kriisijärgses maailmas.

27. aprilli 2009 Arengufoorumil esitletud „Valge paber* Riigikogule: Tervikpakett kriisi ületamiseks ja uuele kasvule aluse panekuks“ koos kahe taustapaberiga „Eesti käesoleva majanduslanguse tagamaad: kriis nii väliskeskkonnas kui ka sisemiselt“ ning „Maailmamajandusest Eestile tulenevad piirangud ja võimalused kriisi ületamiseks ja uueks kasvuks“ on leitavad:

www.arengufond.ee